

Sigrig Undset og skatten på Kalvskinnet

To scener fra Nidarosdomen har festet seg i min bevissthet, enda jeg ikke har opplevd dem med mine egne øyne. Den første er fra 1867. Utenfor Nidarosdomen strever noen karer med å lage en kjempesvær grav. Med hak-

ke og spade kaster de opp stein og sand; de begynner et par meter utenfor nordveggen av kirken og fortsetter nedover mot gjerdet langs gaten. Etter hvert blir det ei dyp grøft, omtrent fire meter bred og tjue meter lang. Så begynner de å fylle grøfta med gamle, gebrekkelige kister, to i dybden og to i bredden, tett i tett i en lang rekke. 50, 60, 70 kister. Alle de døde blir plassert slik at lyset fra øst kan stråle mot dem på oppstandelsens dag. Graverne pusser av lokkene for å tyde navnene på dem; de leter etter biskop Gunnerus, grunnleggeren av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, byens stolthet. Selskabets fundator, biskop Johan Ernst Gunnerus, kan jo ikke legges ned i en fellesgrav sånn uten videre.¹

En skolegutt står lenge og følger grave-

arbeidet med våkent blikk. Han er elev ved Katedralskolen i Munkgata like ved. Han er 13 år og heter Ingvald Undset. Gutten bor på Vollan gård rett på den andre siden av Nidelva, og historielæreren hans, unge Karl Rygh fra

Verdal, har forklart hva som foregår. Stortinget har bestemt at kirken, som delvis er en ruin, skal restaureres, og nå må det skaffes rom for et verksted.

I likkjelleren under vestskipet har 70, 80 kister stått stablet, tre i høyden, i hundre år. Her skal verkstedet etableres. Én etter én bæres kistene ut og fires ned i den nye fellesgraven.

Fornemme og velbeslåtte Trondhjemslik, borgere som har bidratt til kirkens økonomi og betalt dyrt for å bli gravlagt inne i Guds hus; nå må de ut under Trøndelags forblåste himmel.²

Den andre scenen jeg ser for meg, foregår tjuefire år senere. Ingvald Undset har blitt 37 år gammel, han er gift, er trebarnsfar og bosatt i Christiania. Nå besøker han hjembyen og er ute på tur med hestedrosje. Jeg lar hans datter Sigrig, alias Ingvild, fortelle. Hun

er ni år og skal være brudepike i Nidarosdomen, i den delen av kirken som fremdeles er i bruk. «De var inne i Domkirken også en gang, hun og mamma, mens pappa ble sittende i drosjen og snakket med noen herrer som kom bort til ham. (...) Det hakket og pikket fra alle steder i kirken hvor steinhuggerne arbeidet, hun ble aldeles dumhørt av å gå her til slutt, og øynene og halsen hennes var fulle av støv. Noen steder var gulvet rotet opp og en kunne se ned i murte graver; mamma sa hvem som hadde ligget der – ettersom man trodde da. Men det var deilig å komme ut på den stille gressgrodde vollen som bredte seg mellom tårnfoten og vestgavlen (...). I gresset fant Ingvild en snei tilhugget kleberstein – svart nesten og glattslitt på den ene siden hvor den var rillet med et lite blomsterblad i kanten (...). Hun smettet steinen ned i kåpelommen sin, for det var visst ikke lov å ta med seg stein fra bygget. Hun gjemte den i flere år før hun torde la noen se at hun hadde den.»³

Det er i den selvbiografiske fortellingen *Elleve år* Sigrig Undset tilstår sitt tyveri fra Nidarosdomen, men dette var ikke første gang hun hadde oldsaker i hendene. Da hun var liten, hadde faren latt henne leke med en terrakottahest fra utgravningene i Troja. Han fantaserte om at datteren skulle bli vitenskapskvinne når hun ble stor, og føre hans arbeid videre.⁴ Ingvald Undset er i dag mest kjent som Nobelprisvinnerens far, men som arkeolog er han en interessant skikkelse i norsk vitenskaps-historie. Hva var han opptatt av som forsker? Hva var hans bidrag innen arkeologien? Hva kan datteren ha lært av ham? La oss grave litt i historien og gå tilbake til begynnelsen.

Ingvald Undset var født i Trondheim i 1853, en frisk og gløgg gutt som 13 år gammel flyttet inn på Vollan gård. Den hvite hovedbygningen ligger fremdeles i bakken ovenfor det runde, røde studentersamfunnet, med fri sikt over elva til dommen. Familien Undset hadde en hybelboer, en realskolegutt med svak helse. Han het Henrik Mathiesen og var seks år eldre enn Ingvald. Henrik var en nærsynt, litt klossete og tettvokst gutt som ble den energiske Ingvalds mest trofaste venn. De to guttene fant hverandre i en felles interesse for Snorre og P. A. Munch og fremfor alt for Nidarosdomen. Det var en interesse som ble varmt applaudert av Katedralskolens lærer Karl Rygh, som var en ivrig samler av oldsaker og gjerne involverte elevene: «(...) De må bli orientert, De må bli aktivt med i kulturarbeidet», forkynte han.⁵

I 1866 ble Karl Rygh innvalgt som medlem av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS), Norges eldste vitenskapelige institusjon. Selskabet var et ektefødt barn av opplysningstiden, stiftet i Trondheim i 1760 av biskop Johan Ernst Gunnerus. I 1767 var både formelle statutter og kongelig tilskudd fra København i orden. Selskabets mål var å utforske Norges egenart og ressurser bl.a. innenfor botanikk, biologi, geologi, arkeologi, historie og språk. Selv var Gunnerus en fremragende marinbiolog og botaniker. Det ble sagt at på biskopens visitasreiser i det Nordenfjeldske Norge, var han mer opptatt av å sikre seg fine eksemplarer til sitt såkalte «naturalcabinett» enn å føre tilsyn med forkyn-nelse og sjelesorg.

Ved universitetet i Uppsala hadde Gunnerus en god brevvenn i botanikeren Carl von Linné. De utvekslet til sammen 44 brev, alle på latin, og

Portrett av Ingvald Undset, antakelig tatt i 1870-1875. UB-F-0279: Fotograf ukjent, tilhører Bjerkebæk

disse brevene hører med til Videnskabsselskabets skatter. Linné var meget imponert over biskopens innsats, for det var ikke lite den arbeidssomme teologen skaffet til veie av botaniske kollekter på sine reiser. «De fremstiller naturgjenstandene så anskuelig at jeg synes å se dem selv med egne øyne og føle dem med hendene», skrev Linné. Han sørget for at Gunnerus fikk en egen planteslekt oppkalt etter seg, og den heter naturlig nok *Gunnera*.⁶

Gunnerus ble ingen gammel mann, men Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab levde videre i beste velgående. Medlemslisten besto av lærde menn og forskere fra inn- og utland, og de som leverte inn gode prisoppgaver til trykking i Selskabets *Skrifter* kunne vinne både penger og medaljer. Det hadde bl.a. den tyske filosofen Arthur Schopenhauer gjort med sin avhandling «Über die Freiheit des Willens». Just Qvigstad hadde fått Gunnerusmedaljen for sin kartlegging av samenes språk og kultur, mens Ivar Aasen var en tredje forsker som hadde fått solid støtte.

I en årrekke holdt Selskabet til i Katedralskolens andre etasje, noe lærerne i første, deriblant Karl Rygh, hadde stor nytte av i undervisningen. Men etter hvert som tiden gikk, ble tilveksten av bøker, herbarier, utstoppende dyr og fugler, mineraler, pilespisser og steinøkser så stor at plassmangelen ble prekær. I 1866, det året Ingvald fylte 13 år, og Karl Rygh ble innvalgt som medlem, kunne Selskabet flytte til sin nye eiendom på Kalvskinnet. Den var og er en staselig bygning som ligger bare et bueskudd vest for kirken, for å bruke et Undset-uttrykk. Dermed kunne Videnskabsselskabet feire sitt hundreårsjubileum som herrer i eget hus. Grunnleggeren

ønsket de også å hedre, helst med et monument på graven hans. Hvis de nå bare kunne finne den rette kisten.

Flyttelasset fra Katedralskolen til Kalvskinnet besto av 30 000 bøker pluss de omfattende gjenstandssamlingene. Karl Rygh, som var historiker og spesialist på oldsaker og forhistorisk arkeologi, fikk gjennomslag for å bygge ut en egen «antikvarisk avdeling», en skattekiste av forhistoriske gjenstander.⁷ Ingvald og Henrik fulgte interessert med, og oppdaget at de også hadde spennende muligheter rett utenfor sin egen stuedør. Vollen gård lå på Elgeseter klostres gamle grunn, og det fortelles at Ingvald på denne tiden begynte å lete «efter smaa Brudstykker af Profilstene, Gulvfliser og lignende fra Klosterets Rester og var lykkelig over sine smaa Fund. Allerede i samme Alder begynte han ogsaa at grundlægge sig et lidet Bibliothek af væsentlig tidlig historisk Litteratur, over hvilket han med sin vaagne Ordenssans førte en sirlig liden Katalog.»⁸

Da Stortinget etter lange diskusjoner avgjorde at Nidarosdomen skulle gjenreises, ville de to guttene gjerne bidra med sitt. De lekte «forskere» i domkirkens mørke kroker og delvis gjenmurte ganger, de målte opp, laget «gnidebilder», tegnet og noterte. Én dag fant de noen runer i St.Olavs kapell med ordene «Nikulas var her inne».⁹ En annen dag fant de en liksten av hvit marmor, hvor himmeldronningen var avbildet på sin trone. Over henne kunne man skimte vinger, og langs kanten av stenen løp en inskripsjon på latin. Med mye strev klarte Ingvald å tyde bokstavene, og senere oversatte han teksten slik: «I denne bolig hviler, tro du mig, jordens blomst, en kvinde skøn, en frue ædelbåren,

Sigrid var hendes navn; hun være salig og velsignet; samlet med de hellige, hun nyde evig fred.»¹⁰ Da Ingvald Undset ble far for første gang, mintes han dette spennende funnet, da han og Henrik som unggutter hadde oppdaget denne jordens blomst og kvinne skjønn. «Sigrid erat dicta», sto det på stenen, Sigrid var hennes navn.

I 1870 ble Karl Rygh bestyrer for oldsaksamlingen på Kalvskinnet, og Ingvald Undset ble hans assistent i arbeidet med å katalogisere skattene. Rygh var også valgt inn i styret for den relativt ferske Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring. Dermed satt han i en sentral posisjon når forskningsstipendier skulle fordeles, og det kom hans protegé til nytte. Etter examen artium med prae ceteris på vitnemålet, dro Ingvald Undset til Christiania for å studere ved Det Kongelige Frederiks Universitet. Det som interesserte ham mest, var forelesningene til Karl Ryghs storebror, Oluf Rygh, som hadde spesialisert seg på lokale steds- og gårdsnavn. Faget runologi var en annen favoritt.¹¹

Utforskning av bygdene rundt Trondheimsfjorden ble Ingvald Undsets første honorerte forskningsprosjekt, sikkert til stor glede for foreldrene, som dermed fikk sønnen hjem hver sommer. Med støtte fra Fortidsminnesmerkeforeningen i årene 1872, 73, 74 og 75, og med stipendium fra DKNVS i 1874 og 75, ble student Undset tildelt hele seks stipendier for å gjøre «antikvariske undersøgelser» før han var fylt 22 år.¹² Den aller første turen gikk vestover langs Trondheimsfjorden, trolig med stopp i Børsa hvor hans fetter Christian Dahl var lensmann. I skjønnlitteraturens verden er det på dette stedet Erlend Nikulaussøn fører Kristin Lavransdatter, sin sjøsyke brud, i land

Portrett av Ingvald Undset, notert bak på bildet: Ingvald Undset etter flyttingen til Christiania sommeren 1884, bare 31 år gammel. UB-F-1767
Fotograf: Aubert, Ernst Emil, tilhører Bjerkebæk

og leier «den likbleke, elendige unge konen frem over bryggen».¹³

I flere somre dro den flittige studenten fra gård til gård i Orkdal og Agdenes, Ørlandet og Frosta, fra Rein og Rissa til Tautra, og overalt oppfordret han folk til å levere inn oldsaker og hjelpe til med å undersøke røyser og gravhauger. Sommeren 1874 skriver han fornøyd i sin innberetning til Videnskabsselskabets direksjon: «Ialt har jeg afleveret til samlingen 20 nummere fra denne reisen.» Han er spesielt begeistret over funnet av en stein med runer fra både den eldre og den yngre runerekken.¹⁴ Praktiske problemer nevner han også, som at det i høyonna var vanskelig å få leid folk til å grave. Og hvis det kom sild inn fjorden var det umulig: «(...) da forlodes

Sigrid Undset og Henrik Mathiesen, muligens tatt i 1891, da Sigrid Undset var ni år gammel. Det er tidligere trykket i en artikkel hun selv skrev om ham i 1922, først for Aftenposten og siden gjengitt i Norsk Folkekultur, 1923. Tilhører Gunnerusbiblioteket i Trondheim

alt andet arbejde, og alle, baade store og smaa, gav sig ifærd med at gøre nøterne istand og ruste sig til at modtage et indsig af sild. Det var saaledes ikke mere muligt at faa en eneste mand til gravning for nogensomhelst pris, og jeg maatte derfor indstille mine gravninger for dette aar.»¹⁵

Tilbake i Christiania fulgte Undset sine interesser, selv om arkeologi fremdeles ikke var noe eget fag ved universitetet. Men synet på våre eldste kulturminner var i ferd med å endres, og på kontinentet var vitenskapen om menneskenes materielle kultur i førhistorisk tid i voldsom utvikling. Det var ikke lenger bare de rike og mektige som interesserte seg for kostelige antikviteter og oldsaker; nå ble slike samlinger et viktig uttrykk for nasjonal selvhevdelse og stolthet.

Utviklingen ble framskyndet av det ene funnet mer sensasjonelt enn det andre, og med ett ville alle stater med respekt for seg selv sikre seg førhistoriske skatter og vise dem fram i flotte nye museer. I 1798 (30 år etter at Videnskabselskabet i Trondheim var stiftet) anla Napoleon et arkeologisk institutt i Kairo, hvor Rosettasteinen ble funnet, den som gjorde det mulig å tyde det egyptiske skriftspråket. Tyskerne etablerte seg i Roma i 1829 og begynte å grave Forum Romanum fram av grusen, og i 1870 oppdaget den selvlærte tyske arkeologen Heinrich Schliemann det stedet hvor antikkens Troja en gang hadde ligget, byen som Homer beskriver i *Iliaden*. De som gjorde slike eventyrlige oppdagelser, ble både berømte og rike, og gjerne adlet med.

Her til lands ble det spesielt viktig etter 1814 å finne ut hva det norske folket hadde av skatter fra tiden før unionen med Danmark, og ettersom de skriftlige kildene var sparsomme, ble interessen rettet mot det som ble kalt «oldsaker», det vil si gjenstander, bygninger og spor i landskapet etter tidligere tiders aktivitet. *Primærkildene* fikk med dette en hovedrolle. Svenskene og danskene var kommet lenger enn oss med sin forskning, og Ingvald Undset ville lære. Han deltok i en kongress i Stockholm, ble ansatt som assistent i det norske Riksarkivet, som senere ble til universitetets oldsaksamling, og så dro han til København. Ved den danske oldsaksamlingen ble det ikke ansett som tilstrekkelig å samle oldsaker, man måtte også utarbeide en god metode for å tolke funnene. Empiri, sammenligning og systematikk var stikkordene, det vil si at eksakte og målbare observasjoner ble tillagt større vekt enn teoretiske resonnerer.

På pensjonatet i København ble den 23 år gamle norske studenten kjent med en av de andre beboerne, en viss frøken Charlotte Gyth fra Kalundborg. Denne begivenheten skildrer han i et brev til ungdomsvennen i Trondheim. Henrik Mathiesen hadde vært nødt til å gi opp drømmen om å studere, men kontakten mellom de to trønderne var ikke brutt. «Kjære gamle venn Henrik, min egen gamle gutt!», skriver Ingvald. Han forteller om sin glødende forelskelse og om hvor vanskelig det ble for ham å konsentrere seg om studiene, da frøken Gyth måtte reise tilbake til sin far i Kalundborg. Så tok han en rask beslutning, dro etter og fridde, og Charlotte sa «ja».¹⁶

At Ingvald Undset ble ansett som et godt parti, fremgår av et brev som Charlottes far straks sendte til sin svoger sammen med et fotografi av de nyforlovede:

«Jeg er overmåde glad ved denne forbindelse, der giver lyse udsigter for min Charlotte, idet Undset, efter alt hvad jeg har erfaret, og som også afspejler sig i hans ydre, er en elskværdig karakter med megen begavelse og megen dygtighed. (...) Det er mig dog en fornøjelse i forbindelse hermed at fremsende Undsets og Charlottes contrafei til oplysning om personlighedernes ydre, Charlotte er af den mening, at billedet ikke er nær så køn som selve personen; min mening er, at billedet ligner godt nok.»¹⁷

Etter fem-seks år med reiser på kryss og tvers i Europa og studier i flere land, forelå i 1881 Undsets avhandling om «Jernalderens begyndelse i Nord-Europa», og da doktorgraden var vel i havn, sto bryllupet med Charlotte Gyth i Kalundborg. Undsets avhandling var et nybrottsarbeide, som straks ble oversatt til tysk.

Den var basert på et kolossalt kunnskapsmateriale, og i sin store oversikt og detaljerte redegjørelse av hvert funn går Undset systematisk til verks; han måler, veier og tegner hver minste detalj og legger vekt på å utvikle et nøyaktig nomenklatur.¹⁸ Her fulgte han en forskningspraksis som kan minne om Linnés, en sammenlignende metode hvor mengder av kunnskap blir kartlagt og ordnet etter spesifikke kriterier. Slik utformet Undset en tett dokumentert oversikt over oldsaker som gjorde det mulig å trekke slutninger om utvikling og kronologi, og om hvordan nyvinninger hadde spredt seg fra ett område til et annet. Dette var en komparativ metode som andre forskere kunne bruke til å bestemme sine egne funn, og det imponerte hans kolleger.

Nordisk arkeologi fikk ord på seg for å være mer avansert enn den tyske og engelske, et renommé Undset selv medvirket til å skape. I 1887 holdt han en forelesning med tittelen «Nordisk og mellemeuropæisk arkæologi», og her forklarer han hvorfor Norden var kommet lenger enn landene på kontinentet. I Tyskland var fragmentering et stort problem, hevdet Undset, og viste til at han på sine reiser hadde registrert ikke mindre enn 531 oldsakssamlinger.¹⁹ Det var blitt en hobby for pensjonerte prester og skolemestere å samle på gamle gjenstander og kuriosa. Men de manglet oversikt, og når gjenstander skulle typologiseres og tidfestes, søkte de gjerne i eldre skriftlige kilder, noen ganger helt tilbake til antikkens greske og romerske historikere. I Norden var funnene fra pre-historisk tid ikke like spredt, her var det enklere å organisere større sentralsamlinger. Dessuten fantes det ikke skriftlige kilder fra flere tusen år tilbake, fordi Norden aldri hadde

Nan Bentzen Skille holder årets Undset-forelesning på Bjerkebæk

vært okkupert av romerne. Her hadde hverken Plinius den eldre eller Plinius den yngre vært og gjort sine opptegnelser. Ifølge Undset var disse begrensningene et fortrinn for den nye generasjonen av nordiske arkeologer, «for hvem det antikvariske studium blev først og fremst et studium af oldsagerne selv, – som indsa, at kjendskab til de fjerne forhistoriske tidsrum, fra hvilke disse stammer, kun kan vindes ud af selve disse monumenter, ad empirisk vei og ved induktiv methode, – ikke væsentlig ved at søge at belyse og bestemme dem ved hjælp af overleverede traditioner.»²⁰

Våren 1883 fikk Undset anledning til å besøke den berømte Heinrich Schliemann, Trojas oppdager. Han ble svært godt mottatt i Athen, fikk tilgang til vertens samlinger og bibliotek og var daglig gjest ved familiens bord. I sin reisebeskrivelse *Fra Akershus til Akropolis* (1892) fortel-

ler han litt om Schliemanns bakgrunn, og der trekker Undset fram noe han må ha gjenkjent fra sin egen barndom:

«Den egn, hvor han tilbragte sine barneår, var fuld af levninger fra oldtiden: gravhauger, en gammel slotsruin, en ældgammel kirke og kirkegaard; til alle disse ruiner knyttede sig gamle sagn (...), saadanne fortællinger kom altsaa fra først af til at befrugte og fylde hans fantasi og til at give alle hans tanker retning mod oldtiden og dens gaader.»²¹

Undset var fascinert av Schliemann, men han skjønnte godt hvorfor mannens tidligste publikasjoner var blitt mottatt med mistro og uvilje. Ifølge Undset bar de «det sterkeste præg af, at forfatteren var en autodidakt, ikke paa noget punkt en videnskabelig skoleret forsker; af streng metode og nøgtern undersøgelse var der ikke videre

spor; bøgerne hans var fulde af hans naive begeistring for den homeriske oldtid og af hans blinde tro paa, at hver tøndel i Homer var den mest absolute historiske virkelighed.»²² Det var denne typen begeistrede samlere som ifølge Undset ble kalt «il dilettranti», og kontrasten til de unge akademikerne som han selv representerte, var stor. For det som kjennetegner Undset som forsker er, ifølge ettertidens vurderinger, «hans klarhet i tankegangen, redelighet overfor stoffet og hans absolute nøkternhet. Når materialet tilsier det, går han ikke av veien for å trekke dristige slutninger, om de så står i opposisjon til de største autoriteter. Men han lar heller ikke fantasien fly lenger enn han har dekning for i de foreliggende fakta.»²³

Reisen vinteren 1883-84 til Akropolis ble Ingvald Undsets siste store tokt som forsker, fordi sykdom gjorde det gradvis vanskeligere for ham å bevege seg. Han beholdt sin stilling ved oldsaksamlingen i Christiania, og benyttet seg stadig mer av sitt «hjemmekontor». Charlotte ble trukket inn i ektemannens forskerliv, han delte sine funn og sine teorier både med henne og etter hvert også med Sigridd, som hadde klisterhjerne og elsket å demonstrere sine kunnskaper for farens kolleger.

I de første årene fikk Sigridd undervisning hjemme i et pensum med stor vekt på historie, både dansk og norsk. Da hun begynte på Ragna Nielsens skole, hadde hun allerede lært mye mer enn klassekameratene i enkelte fag. Farens undervisning hadde bydd på spennende reiser i tid og rom, men skolen forlangte at elevene skulle pugge «byer i Belgia». Sigridd kjedet seg og skulket. For å bøte på situasjonen ble hun føret hjemme med gammelnorske og greske sagn, og farens

lovte henne to kroner i belønning hvis hun ville lese hele Daae og Drolsums verdenshistorie, som var på seks bind. Sigridd bet straks på kroken og brukte to år på å jobbe seg gjennom verket.²⁴

Perspektivtegning lærte hun av sin kjære «onkel Henrik». Henrik Mathiesen hadde reist til København og fått undervisning som vitenskapelig illustratør, en kompetanse som førte til at han fikk flere oppdrag ved universitetets samlinger i Christiania. Dette var jo før det ble vanlig med fotografier i faglige publikasjoner. I *Elleve år*, hvor hovedpersonen kalles Ingvild, skriver Sigridd Undset: «Ingvild hadde alltid vært glad i Henrik, for naar han var hos dem og han og pappa arbeidet fikk hun være inde og blande sig op i deres samtaler alt hun vilde.»²⁵

Ett av Mathiesens oppdrag var å illustrere Undsets vesle bok *Indskrifter fra middelalderen i Throndhjems domkirke*, og her forteller han blant annet om funnet av likstenen til den edelbårne Sigridd. Et annet var å dokumentere det de to vennene hadde observert under en tur de foretok sommeren 1888. «De begynte i Hamar Domkirkes ruiner, fortsatte til Ringsaker kirke og drog saa over til Toten og op i Valdres fra runesten til runesten.»²⁶ Året etter reiste hele familien Undset til Hamar og derfra via Sel over Dovre og til Trondheim. Denne turen ga syv år gamle Sigridd mange inntrykk som hun kunne bruke, da hun som voksen skulle skrive om syv år gamle Kristin og hennes opplevelser med sin far, Lavrans på Hamar, i Sel og på Dovre.

Fra han var omtrent 30 år gammel, visste Undset at han led av en alvorlig nervesykdom, og etter hvert ble han bundet til rullestolen og måtte ha mye hjelp. Fra Wien kom det tilbud om et pro-

Sigrid Undset, bildet er antakelig tatt i 1923.
 UB-F-0358 Fotograf ukjent, tilhører Bjerkebæk

fessorat, og den alltid trofaste Henrik Mathiesen tilbød seg å være med som amanuensis. Med tungt hjerte måtte de innse at det ikke ville gå.

En det gikk bedre for, var Ingvald Undsets yngre fetter, Ove Christian Dahl fra Orkdal. Videnskabselskabet på Kalvskinnet hadde gitt ham i oppgave å ordne Gunnerus-herbariet, som med årene var blitt svært medtatt. I Selskabets skriftserie fortalte Dahl om biskopens arbeid som botaniker,²⁷ og senere ga han ut en liten bok om *Carl von Linnés forbindelse med Norge*. Dahl drev også sin egen forskning, dro på studieturer til Finnmark og på Helgelandskysten og ble med årene en av landets fremste fjellfloraspesialister.

Ingvald Undset innså tidlig at hans liv ville bli kort, og han sørget over drømmene han måtte gi avkall på, både sine egne og dem han hadde hatt for Sigrid. Da han døde, bare 40 år gammel, ble graven på Vår Frelsers gravlund treffende markert med en avbrutt søyle. Charlotte Undset solgte ektemannens store fagbibliotek og fikk hele 2000 kroner for samlingen. Med en pensjon på kr. 800 årlig fra Stortinget, hjelp fra sin far i Kalundborg og friplass for sine tre døtre på Ragna Nielsens skole, klarte hun å holde familien samlet. Men fremtidsplanene måtte revideres, og Sigrid var den som ble hardest rammet. 16 år gammel skriver hun til sin brevvenninne Dea Hedberg: «(...) jeg skulde først studeret, men vilde ikke.»²⁸ Fullt så enkelt var det neppe. Moren og de to yngre søstrene trengte de pengene Sigrid kunne tjene som sekretær, og i morens familie var det en tradisjon at de eldste i søskenflokket hjalp de yngste fram med utdanning. Nå var det Sigrid som måtte hjelpe de to søstrene sine, Ragnhild og Signe. Trøsten var at hun slapp å ta imot friplass

på gymnaset, noe hun syntes ville vært like ille som å få hjelp fra fattigkassen. Dessuten var hun skeptisk til Ragna Nielsen, som hun mente var uten respekt for vitenskapelig forskning og trodde på spiritisme. I et tilbakeblikk forteller Sigrid Undset: «Jeg kunne ikke ta artium uten at jeg vilde ta imot Ragna Nielsens tilbud om friplass på hennes gymnasium, og da sa jeg nei takk, til fru Nielsens kolossale forferdelse, for ikke å si forargelse.»²⁹ Men uten eksamen artium hadde Sigrid ingen mulighet for å studere. Det må ha vært ett av hennes livs store nederlag.

Hva så med arven etter faren? Bøkene hans var solgt, og Sigrid kunne ikke bli akademiker. Men farens vitenskapelige arbeid hadde satt sine spor. Gjennom Gunnerus og Linné, Karl og Oluf Rygh, Henrik Mathiesen og Ove Dahl hadde Ingvald Undset fått impulser og interesser, holdninger til forskning, faglig kunnskap og kontakter som han aktivt hadde gått inn for å gi videre til datteren. Framfor alt hadde han innprentet henne at det som gjaldt var primærkilder, primærkilder, primærkilder. Hvor mye av dette kunne hun bruke? Det følgende utsagnet har blitt tolket som Ingvald Undsets trosbekjennelse som arkeolog: «For kulturhistorikeren er opgaven ikke, som f.eks. mange tror om arkeologen, blot at befatte sig med at samle og beskrive gamle sager, gammelt jernskrab og gamle messingspænder; opgaven er at udforske og vinde klaged over, hvorfra enhver kulturform stammer, og naar den først er bleven til. (...) ogsaa vort aandelige eie maa kulturhistorisk analyseres og gennemforskes paa lignende maade ... En slig gennemforsken af kulturens hele aandelige eie, det er *Kulturvidenskab* i høieste forstand.»³⁰ Det

er denne oppgaven Sigrid Undset aksler og slik fører arven fra faren videre. Det er «vort aandelige eie» hun gjennomforsker i samtid og i fortid. Hun gransker på hvilken måte sed og skikk forandres, «alt som tiderne lider og menneskenes tro forandres og de tænker anderledes om mange ting.» I motsetning til hva som er konstant og evig og som «forandres aldeles intet i alle dage».³¹

Hun kunne ikke bli akademiker, men med utrolig viljestyrke tok Sigrid Undset fatt på å utdanne seg selv til forfatter. Om dagen var hun sekretær, om kvelden studerte hun, og om natten skrev hun. Hun ville skildre høymiddelalderen på en måte som var livfull og overbevisende, uten å være belærende. Til Dea Hedberg skrev hun: «Hele tiden, forstaar du, skulde man vide, hvor man var, hvordan landet saa ud, og husene og menneskene og dyrene og klæderne og vaaben og sadeltøi, og saa skulde man ganske ligetil og selvfølgelig komme ind i livet, se og forstaa, hvorfor disse mennesker er saadan, hvordan de føler og hvorfor de bærer sig saadan ad; og dette alt sammen uden skolemesterlige foredrag om tid og tidsaand og alt det møg, der kan gjøre en historie saa ukunstnerisk, fordi den er historisk.»³²

Da Sigrid Undsets første forsøk på å skrive en middelalderroman ble refusert, ble hun rådet til å legge det historiske stoffet til side. Slik gikk det til at hun debuterte 25 år gammel, i 1907, med den ultramoderne romanen *Fru Marta Oulie*, og i årene som fulgte skrev hun først og fremst om sin samtid; om kontordamer, frustrerte fruer, barn og fattigfolk i Christiania. Men nede i skrivebordskuffen lå 1300-tallet og lokket. På si' leste hun prekentekster og folkeviser, studerte klostervesen og byggeskikk, lovgivning

og arveoppgjør, navneskikker og legeurter. Hun fulgte farens metode; det som gjaldt var å finne frem til primærkildene og ikke stole på «Hörensagen» fra andre. Hun jobbet bredt og systematisk, skaffet seg oversikt og detaljkunnskap. Til slutt syntes hun at hun kjente stoffet som om hun hadde levd i middelalderen selv.

I 1910 ga Henrik Mathiesen ut en liten bok som må ha interessert Sigrid Undset. *Ruinerne paa Hamar* var illustrert med 20 tegninger av forfatteren selv, for, som han skriver: «1887 blev Ruinerne undersøgt og tegnet av mig, i 1888 i Forening med senere avdøde Dr. Ingvald Undset.»³³ For Sigrid Undset må boken ha vekket minner fra hennes egen barndoms besøk på Hamar, og gitt henne detaljert informasjon som hun kunne ha nytte av. Slik som at det lå en trappeoppgang i det vestre tårnet av domkirken, at det pågikk store byggearbeider der i biskop Ingjalds tid, og at klosterbygningene først var oppført i tre. Hun oppsøkte Mathiesen i Trondheim, hvor de to ble observert i dyp samtale mens de spaserte i hans hage.³⁴

I 1920, etter flere år med grundige studier og åtte utkast, ble romanen *Kransen*, det første bindet i trilogien om Kristin Lavransdatter, utgitt. Den ble en litterær sensasjon. Her var ingen skolemesterlige foredrag; middelalderen var gjort levende gjennom romanfigurenes egne sanser, opplevelser, refleksjoner og handlinger, det var som å gå inn i en tidsmaskin og bli transportert hundrevis av år tilbake i tid. Når Kristin besøker Hamar, får leseren innblikk i kirke- og klosterliv, lovgivning og religiøse forestillinger, byggearbeider og kunstnerisk virksomhet, og alt er fortalt gjennom hovedpersonenes opplevelser. Teorien

var lykkelig omsatt i praksis. En viktig årsak til at dette er stor litteratur, er naturligvis Sigrid Undsets fantasi, hennes språklige dyktighet og skikkelsesdannende kraft. Men det er de brede og solide kunnskapene som danner grunnmuren i prosjektet. Professor Sverre Bagge sier det slik: «Sigrid Undset fremtrer som en god historiker ikke bare i detaljene, men også i helhetsbildet av samfunnet. Hun er ikke turist, men beskriver samfunnet innenfra.»³⁵ Man kunne tilføye at fremstillingen virker så naturlig at det er lett å overse hvor lærd Sigrid Undset var. Det er mange som har gått i den fella.

Da middelalderromanene ble utgitt fra 1920 og utover, steg Sigrid Undsets inntekter formidabelt. Bjerkebæk ble utvidet, og det nye arbeidsrommet og peisestuen fikk spesiellagede bokhyller. Stolt fortalte Undset Nini Roll Anker om sin verdifulle boksamling: «Førstebibliotekar Kjær, som var her oppe og hjalp meg med at katalogisere, var så henrykt over det, så jeg holdt på å sprække av viktighet. Så der står for alle tilfællers skyld en liten formue til ungene.»³⁶ Sigrid Undset hadde jo opplevd en gang før at verdifulle bøker kunne være en god økonomisk forsikring, og nå var det *hun* som hadde forsørgersansvar for tre barn. Men hennes økonomiske evne og kulturelle omsorg rakk mye lenger enn til egne barn og egne bokhyller. I forbindelse med den storstilte 900-årsmarkeringen i 1930 av slaget på Stiklestad, var Sigrid Undset i Trondheim, og der fikk hun kontakt med John Ansteinsson som var leder for Det Kongelige Norske Videnskapers Selskaps bibliotek, det som i dag kalles Gunnerusbiblioteket og er en del av uiversitetsbiblioteket. Kontakten med

Ansteinsson førte til at Undset bestemte seg for å gi kr. 10 000 i gave til bygging av et nytt hus for biblioteket på Kalvskinnet.³⁷

Ti år senere fikk Ansteinsson anledning til å kvittere for gaven. Da krigen kom, og Sigrid Undset måtte flykte fra landet, var biblioteket på Bjerkebæk vokst til over 7000 bind. Historien om hvordan Ansteinsson fikk reddet bøkene fra nazistenes klør, er spennende som en thriller. Den historien har jeg fortalt i min bok *Innenfor gjerdet. Hos Sigrid Undset på Bjerkebæk*. Ansteinsson og hans medhjelpere forklarte nazimyndighetene at Sigrid Undsets bibliotek inneholdt «en overordentlig verdifull historisk-arknologisk boksamling av rent fagvidenskapelig karakter», og at tanken lenge hadde vært «at den i sin tid skulle tilfalle Det Kongelige Norske Videnskapers Selskaps Bibliotek i Trondheim»³⁸ Ansteinsson fikk brakt bøkene i sikkerhet i Romedal kirke, og etter krigen kom de tilbake til sin eier på Bjerkebæk.

Her kunne historien om boksamlingen ha sluttet, men da Sigrid Undset ganske uventet døde 10. juni 1949, gikk det ikke mange dager før den nye sjefsbibliotekaren i Trondheim, Thor M. Andersen, meldte sin interesse. Han dro til Bjerkebæk, og der fikk han selv velge ut de bøkene han ville ha med seg nordover. Vel tilbake i Trondheim skriver Andersen til avdødes sønn, Hans Undset Svarstad, og takker for den «storslåtte og verdifulle gave, som vårt bibliotek vil sette sin ære i å ta særskilt godt vare på.»³⁹ Han legger ved en liste over «Fru Sigrid Undsets gave», og denne listen, som jeg fant i advokat Eilif Moes etterlatte arkiv, er på hele 1282 titler.⁴⁰

Undset-samlingen i Trondheim, som bare er

tilgjengelig for forskere, er en stor skatt og en rik kilde til kunnskap om Sigrid Undsets arbeid og interesser. «Gaven har sin hovedtyngde i norrøne originaltekster og middelaldertekster, litteratur om kunst og kultur særlig fra middelalderen, folkeminne og folkloristikk i videste forstand, samt topografisk litteratur særlig om de landsdeler hvor handlingen i hennes bøker utspiller seg.»⁴¹ Et raskt overblikk viser hvor grundig forfatteren har studert spesielle tema. Vi ser, for eksempel, at den store artikkelen hun skrev om norske og danske folkeviser, er tuftet på kunnskap fra intet mindre enn 43 verk om emnet. Hennes etterrettelighet når det gjelder tidligere tiders jus er imponerende, med detaljer som hun hentet fra sine egne lov bøker fra middelalderen. Dette er bibliofile sjeldenheter som i dag er noen av største skattene i biblioteket på Kalvskinnet.⁴²

At Sigrid Undset var en kresen samler, fremgår av en artikkel Erling Sande skrev i 1993 i anledning av Gunnerusbibliotekets 225 års jubileum. Her er flere av bøkene fra Bjerkebæk omtalt som «særlig verdifulle verker». På førsteplass blir et illuminert manuskript trukket fram, en bønnebok fra 1400-tallet som «ikke bare er Sigrid Undset-samlingens mest verdifulle enkeltbok. Den er også det kanskje største klenodium som Universitetsbiblioteket i Trondheim har i sitt eie.»⁴³

Den dagen jeg besøkte «lukket avdeling» ved Gunnerusbiblioteket på Kalvskinnet høsten 2015, var det ikke Sigrid Undsets bønnebok, men et annet klenodium bibliotekarene var mest opptatt av. I Andersens liste fra 1949 står det oppført som «Franziskaner-Antiphonar. (Manuskript)». Bak disse beskjedne opplysning-

gene skjuler det seg et nydelig illuminert manuskript fra Nord-Italia rundt 1450, en liturgisk tekst med noter, altså noe som opprinnelig ble sunget. Dette Antiphonariet er nylig undersøkt i detalj for å finne ut hva slags farger som er brukt i illuminasjonene. Resultatet ble presentert på et seminar i København 15. april 2016.

Heldigvis blir disse verdifulle bøkene tatt godt vare på i klimakontrollerte, brannsikre og innbruddsikre hvelv i Trondheim. Og heldigvis ble Sigrid Undset hverken arkeolog som sin far, historiker som Henrik Mathiesen eller botaniker som Ove Dahl. Hun ble dikter. Men spesialsamlingen på Kalvskinnet viser at Sigrid Undset var en lærd forfatter og en kyndig forsker.

Og kisten til biskop Gunnerus? Den ble omsider funnet og satt ned midt i den lange grøfta mellom kirken og Bispegata, og rett over kisten ble det reist et monument.⁴⁴ Der blir det hvert år den 26. februar, på fødselsdagen til Gunnerus, lagt ned en krans fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Det er en takk for innsatsen som ga så rik avkastning at den kunne fylle et helt skattkammer.

Noter:

1. Opplysninger fra arkeolog Øystein Ekroll, Trondheim.
2. Gunnar Danbolt, *Nidarosdomen*, 1997, s. 280 og s. 308.
3. Sigrid Undset, *Elleve år*, (1934) her sitert fra Fonteneserien 1982, s. 242.
4. Samme sted s.14.
5. Hans Midbøe, *Det kongelige norske videnskabers selskabs historie 1760-1960*, 1960, vol. II s.18.
6. Arild Stubhaug: *Den lange linjen. Historien om*

- Videnskabselskabet i Trondheim*, 2010, s. 52.
7. Midbøe vol.II s. 56.
  8. *Studenterne fra 1871*, 1896, s. 266.
  9. Ingvald Undset, *Indskrifter fra middelalderen i Thronhjems domkirke*, 1888, s.13.
  10. Samme sted s. 28. På latin er teksten slik: «Pulsat in hac ede flos orbis, tu mi(c)hi c(rede, fem)ina f(or)mosa, matrona satis generosa Sigrid erat dicta, sit felix et benedicta, sa(n)ctis jungat(ur), e(te)rna pace fruatur.»
  11. *Studenterne fra 1871*, s. 267.
  12. Foreningen til Norske fortidsminnesmerkers bevaring, *Årsberetning 1872*, s. 11.
  13. Sigrid Undset, *Husfrue*, (1920), her sitert fra Den Norske Bokklubben, 1969, s. 7.
  14. Det kongelige norske videnskabers selskab, *Indberetning*, 1874, s. 24 - 30.
  15. Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, *Årsberetning for 1875*, s. 16.
  16. Brev fra Ingvald Undset til Henrik Mathiesen 15.11.1876. Håndskriftsamlingen, NB Oslo.
  17. Brev fra Peter Andreas Gyth, i H.H.Worsøe og H.Aarup, *Wilhelm Adolph Worsøes Slægtsbog*, 1965, s. 70.
  18. Thorleif Sjøvold, «Ingvald Undset. Noen trekk av hans liv og gjerning», i *Viking*, bind XVII, 1953, s. 14.
  19. Ingvald Undset, «Nordisk og mellemeuropæisk arkæologi», i *Nyt Tidsskrift* nr. 6, 1887, s. 368.
  20. Samme sted s. 365.
  21. Ingvald Undset, *Fra Åkershus til Akropolis*, Aschehoug, 1892, her fra 2. utgave 1925, s.53.
  22. Samme sted s. 59.
  23. Sjøvold 1953 s. 20.
  24. Sigrid Undset, *Elleve år*, s.209.
  25. Samme sted s. 328.
  26. Sigrid Undset, «Henrik Mathiesen - Trøndelags historigraf», i *Norsk Folkekultur*, 1923, s. 52.
  27. Ove Dahl, «Biskop Gunnerus's virksomhed», i *DKNVS Skrifter 1888-1890*, utgitt i 1892, 1895-1900, 1902, 1906-1908, 1910.
  28. Sigrid Undset, brev til Dea Hedberg 16.07.1898, i *Kjære Dea*, 1992, s. 12.
  29. Borghild Krane, *Sigrid Undset. Liv og meninger*, 1970, s. 239.

30. Sjøvold, 1953, s. 27, sitert fra Ingvald Undset, *Fra Åkershus til Akropolis*, 1. utgave 1892, s. 220.
31. Sigrid Undset, *Fortællinger om Kong Artur og ridderne av det runde bord*, 1915, s. 252.
32. Sigrid Undset, brev til Dea Hedberg 23.04.1902, i *Kjære Dea*, s. 82.
33. Henrik Mathiesen, *Ruinerne paa Hamar*, 1910, s. 14.
34. Randi Marie Stendevad, *Dansk Udsyn*, 1987, nr.3 s.141.
35. Sverre Bagge, «Menneskenes hjertener og Sigrid Undsets middelalder», i Hamar Historielags årbok 2009, s. 25.
36. Nini Roll Anker, *Min venn Sigrid Undset*, 1946, s. 64.
37. Det kongelige norske videnskabers selskabs årsberetning for 1949, s. 9.
38. Nan Bentzen Skille, *Innenfor gjerdet*. Hos Sigrid Undset på Bjerkebæk, 2003, s. 252 -254.
39. Brev fra Thor M.Andersen til Hans Undset-Svarstad 12.08.1949, i Opplandsarkivet, advokat Eilif Moes arkiv.
40. Listen over de 1282 bøkene finnes i Opplandsarkivet, Eilif Moes arkiv. Eilif Moe mente at flere bøker enn givener hadde ment ble sendt til Trondheim. Han fikk støtte av Sigurd Grieg og Fartein Valen-Sendstad ved De Sandvigske Samlinger. Erling Sande skriver: Det skriftlige testamentet omfattet opprinnelig bare norrøn og historisk litteratur, men etter Sigrid Undsets muntlige ønske - formidlet ved hennes sønn Hans Undset Svarstad - ble testamentet tolket til å gjelde også folkloristisk og topografisk litteratur i videste forstand. s.142.
41. Erling Sande, «Sigrid Undsets boksamling», i *Universitetsbiblioteket i Trondheim 1768 - 1993*, 1993, s. 137.
42. Sverre Bagge, s. 24.
43. Erling Sande, s.138.
44. Johan Ernst Gunnerus (1718-1773). Kongelige norske videnskabers selskab, *Beretning om tohundreårsjubileet 6te til 8de mai 1960*, s. 4.

Nan Bentzen Skille er filolog og forfatter av boken *Innenfor gjerdet*. Hos Sigrid Undset på Bjerkebæk (Engelsk utgave i 2009). Hun var Sigrid Undset-selskapets første leder og medlem av Rådet for litteraturfestivalen i 15 år.